

Elixio nun momento da homenaxe ós presos da guerra civil que lle tributou o Concello de Celanova no ano 2003.

ANTONIO PIÑEIRO

1959

Técnico de Cultura do Concello de Celanova. Colaborador asiduo do diario La Región de Ourense e direc-

tor da revista Auria. Ten acadado varios premios literarios e publicados varios monográficos sobre aspectos diversos da historia de Celanova. É Secretario da Fundación Curros Enríquez.

Elixio Rodríguez:

«'Vieiros' chamouse así en memoria do alto do Vieiro, que une as Terras de Celanova da Baixa Limia»

Antonio Piñeiro

A primeira vez que Elixio Rodríguez volveu ó lugar no que estivera recluído nos primeiros meses da Guerra Civil e do que unha noite saíu camiño do Furriolo cun destino de estación término, pero que afortunadamente estaba aínda sen escribir, fíxoo na miña compañía unha mañá de do mes de Santos que nada tiña que ver con aquela noite setembrina do 36 no que lle dixeron que quedaba liberado cando el sabía que o aquela nova aparentemente feliz non era senón o preludio da morte nunha cuneta calquera das estradas que radialmente comunicaban con Celanova. Foi unha experiencia única para el e unha excepcional ocasión para min, a de verme trasladado -con aquel longo silencio ateigado de queixumes, salaios, murmurios, sons e arrecendos recuperados- a unha época que eu tiven a fortuna de non vivir e España a desgracia de tela protagonizado.

Aconteceu, como digo, un sábado pola mañá do mes de novembro de 1994, pouco despois de que el publicara o libro “Matádeo mañá” onde conta toda a historia que a súa figura miúda ía protagonizar logo de que a fortuna -que tanto o acompañou ó longo dos 98 anos que viviu- lle regalara a primeira carta de vida. Funo recoller a Bande e ó chegar a Celanova entramos polo portalón principal do Mosteiro que dá á praza Maior, o mesmo polo que o meteron a el, cando o prenderon naqueles días iniciáticos do levantamento militar do 36 por ser un dos fundadores das Mocedades Galeguistas de Bande.

Entramos e a medida que camiñabamos polo pasillo claustral, el ía identificando portas que naqueles intres de rebumbio colectivo conducían a lugares cun significado moi diferente ó que hoxe en día nos levan ós celanovenses. “Por aquí entraban os milita-

Elixio na súa casa de Bande no transcurso da entrevista.

res". "Esta porta daba acceso a unha sala onde tiñan lugar os xuízos sumarísimos". "Aquela comunicaba coa cociña"... Ata que chegamos ó portón central do actual salón de actos municipal, noutrora construído como refectorio conventual e onde foron amoreados de forma provisional, coma pericas estabuladas ás portas do matadeiro, aqueles primeiros presos que non cabían no penal de Ourense.

Abrín a porta e ó recibir o arrecendo do ambiente fresco que conservaba a ordenada sillería que pecha o recinto, encomendouse a un longo e intenso silencio durante o cal viu pasar por diante da súa memoria ducias e ducias de pantasma dun pasado que el só lograra sortear, como adoitaba dicir con frecuencia, "con moitísima, moitísima sorte".

"Se lle sacamos as butacas, está todo igual, o único que non é igual é o frío que facía e, sobre todo, o cheiro. Aínda parece que me quere volver ó nariz aquel fedor insoportable que provocabamos tres centos ou máis homes aquí metidos". Así, foime rela-

tando anécdotas (se é que calquera sucedido contado no contexto daquela situación terminal pode ser cualificado como unha anécdota) e detalles de cómo facían quendas e se organizaban para durmir, porque "se nos deitabamos ó mesmo tempo, non había chan suficiente para todos".

O intre máis emotivo da nosa estadía no vello refectorio beneditino chegou, sen embargo, cando se colocou nun lugar determinado e me dixo algo así como: "Nunca souben quen era, nin lembro como se chamaba, pero o caso foi que os visitantes trouxeron un pote con garavanzos para darnos a cea, que nos repartían cunha cullerada por cabeza. Entón houbo un que lle preguntou ó carcereiro se podía repetir, ó que aquel cabrón custodio lle contestou cun sorriso máis cabrón aínda, dicíndolle que claro que podía repetir cantas veces quixera porque, total, non ía darlle tempo a facer a dixestión. Evidentemente o home quedou moi preocupado e tardou en durmir. Cando estabamos no primeiro sono abriron a porta de novo e o vixiante pronunciou varios nomes entre os que estaba o del. Denantes de erguerse e saír pola porta, o home rosmou para si, algo así como 'o fillo de puta tiña razón...' E vaia se a tivo porque o pobre nun tivo oportunidade de dixerir os malditos garavanzos".

Logo seguimos vendo outras dependencias máis solaces do mosteiro e coma se o que precisara fose facer un singular exorcismo, falamos moito e de moitas cousas, ademais, evidentemente, do libro no que relata estas e outras moitas experiencias vitais que fixeron do transcorrer de Elixio Rodríguez -moi ó seu humilde pesar- unha vida auténticamente de novela.

Cando chegamos a Bande, de regreso, baixou do coche e díxome: "Gracias pola mañá que me acabas de regalar" e escribiu unha dedicatoria no libro que gardo co mesmo agarimo que se garda un viño dunha excepcional colleita porque cos anos gaña en intensidade emocional e en grandeza testemuñal polo que significa para poder coñecer a crueza dunha época que xamais deberíamos ver repetida.

Aquel día naceu unha fermosa amizade entre ámbolos dous e a periodicidade duns encontros que se repetían a miúdo nas xornadas de verán cando el regresaba de México e se achegaba ás terrazas do espolón celanovés para tomar un café na compañía da súa inseparable Gloria e do benquerido cura de Bande, don José, co que mantiña unha fraternal relación dende había moitos anos.

Como consecuencia diso foron varias as entrevistas que lle fixen en diversas ocasións, unhas temáticas e outras de carácter máis xeral, nas que me foi relatando pormenores –escritos ou non- da súa longa e froitífera traxectoria.

Unha delas tivo lugar o día 3 de outubro do ano 2002, sentados a carón da mesa camiña da súa casa de Bande, onde unha vez máis me contou boa parte das súas andainas que, como xa referín, foron case unha novela.

Nela, Elixio non fala só daquela etapa primeira da detención e de cómo gracias a un bulo que alguén creou arredor dos seus coñecementos sobre unha partida de fusiles para loitar contra a república portuguesa, lle salvaron a vida por primeira vez, nin de tódalas peripecias que como piloto de aviación lle aconteceron durante os tres anos da guerra, ou do seu exilio en Francia; senón doutros aspectos menos coñecidos da súa biografía, como foron os contactos cos irmáns Castro e co Che Guevara no México anterior ó desembarco en Sierra Maestra. Dos seus negocios con Cantinflas ou da amizade que cultivou cun case adolescente Olof Palme que logo acabaría sendo primeiro ministro sueco.

E, como non, fala tamén do seu traballo a prol da cultura galega en México, participando activamente na fundación do Padroado da Cultura Galega naquel país, na compañía de Carlos Velo, Luis Soto, Delgado Gurriarán e outros galegos tamén exiliados, no que sería o xérmolo sobre o que se ergueu a revista “Vieiros” da que este ano conmemoramos o 50 aniversario, efemérides que provocou a exhumación desta conversa enlatada que mantive-

mos Elixio, Gloria, a súa muller, e máis eu e que agora cobra de novo actualidade nun contexto de literalidade (é dicir, tal como foi rexistrada pola gravadora, de aí que as palabras de Gloria estean reproducidas en castelán) pero en forma de letras de molde.

Entre os moitos episodios rocambolescos que o tiveron como protagonista, faloume unha vez dun que sempre lle quedou por contar polo miúdo. Dígame cómo foi aquel asunto duns fusiles que seica foron escondidos na raia para loitar contra a república portuguesa e que serviron para salvarlle a vida na cadea de Celanova.

Os militares portugueses que eran fieis á monarquía e que foran expulsados do país xunto co rei Don Manuel II, axudados por Alfonso XII fixeron varios intentos de adentrarse en Portugal por distintos lugares co fin de reinstalar a monarquía. Para poder levar a cabo iso, Alfonso XII forneceu a este grupo resistente do país veciño con mil fusiles, a parte dos que eles mesmos puideran ter. Escondéronnos nalgún lugar moi próximo á fronteira, aínda que non lles valeron de moito porque non foron quen de levar a cabo ningunha acción insurreccional xa que a república consolidouse moi ben en Portugal e non lles deu opción a iso. Pero, polo visto, os fusiles quedaron escondidos no mesmo lugar no que foran agachados e eu non sei ben por qué, os falanxistas da zona pensaban que eu coñecía o lugar onde estaban escondidos. Pero eu non sabía nada. Si é certo que cheguei a ter na man un deles, perfectamente engrasado.

¿Pero, cómo o relacionaron con esa partida se a monarquía portuguesa caeu no ano 1910, cando vostede malamente acababa de nacer?

Eu non sabía onde foran escondidos, aínda que si é certo que sabía quen coñecía o lugar. E aqueles que sabían deles pretendía organizar unha emboscada porque se empezou a correr a voz de que o xeneral, aquel que se matou en Portugal, o xeneral Sanjurjo, que estaba

Gloria Díaz, a muller de Elixio, foi quen transcribiu toda a obra “Matádeo mañá”.

desterrado en Lisboa, ía entrar en España por aquí, polo que pretenderon organizar un ataque masivo á súa comitiva cando pasara polas Conchas, utilizando aqueles mil fusiles ou polo menos parte deles. O caso foi que alguén, non sei quen, me meteu no paquete dos que presumiblemente sabían do escondite e foi así como me relacionaron coa partida dos fusiles. O que si sei seguro é que nalgún lugar estaba soterrados. Haber, habíaos, iso si que é certo.

¿E cómo unha cousa así lle puido salvar a vida?

Os fusiles servíronlle de pretexto a quen me quería salvar; que foi o teniente Pousa, que estaba de comandante militar en Celanova. O teniente Pousa tiña unha filla que me collera moito cariño e que me azanaba dende unha fiestra. Aínda vive (no 2002) e chámase Paquita.

Ela choráballe ó pai para que fixese algo por min e, aínda que a el non lle importaba nada, ó final fíxolle caso á nena. Entón, o día que me sacaron de Celanova e me levaron ó Furriolo, atáronnos as mans ás costas e entregáronnos ós falanxistas, que nos metéronnos nun camiión e nos conduciron alá arriba.

¿Entón, o teniente Pousa utilizou o asunto dos fusiles como pretexto para que non o levaran ó Furriolo, non si?

Si. Ese foi o pretexto utilizado por el para riparme da man dos falanxistas porque sabía que o meu destino era unha cuneta. E tiven sorte de que chegara a tempo. Pois cando se enterou de que me sacaran do mosteiro foi detrás do camiión que nos levaba ó Furriolo e foi unha sorte de que fora o último pois cando el chegou alá os que foran comino no camiión

Elixio Rodríguez e Gloria Díaz pasean polo claustro do Poleiro do Mosteiro de Celanova.

xa foran fusilados. Entón díxolles “a este matádelo mañá” (de aí o título do libro) porque lle teño que facer un interrogatorio para ver se damos co lugar onde están escondidos os fusiles de Portugal. Así foi como me trouxo de novo ó Mosteiro. Despois falou co teniente do bandeirín de engache de Ourense para que viñese sacarme de Celanova. Díxonos, a mi e a outro preso que era coñecido polo Pepe do Felisindo, que ía vir o teniente a facer propaganda do tercio e a animarnos a incorporarnos ó frente, e que cando os viramos entrar no salón, nos colocamos ó seu carón e un botándolle o brazo por riba ó outro. E así foi, veu e botounos unha arenga, alí no mesmo refectorio onde estabamos presos, convidándonos a ir de forma voluntaria ó tercio. Informou de que aquel día só podía levar a dous porque non tiña máis sitio no coche e, coma non quere a cousa, sinalounos a min e ó tal Pepe do Felisindo, preguntándonos se

queríamos ir voluntarios. Nós, claro, non tardamos nadiña e contestarlle que si, porque o caso era saír dalí fose como fose.

¿Marchou ó “frente” e acabou de aviador?

Bueno, eu xa estivera na aviación antes, así que me enrolaron na Legión Codor e alí estiven ata que logrei pasar para o bando republicano, que era o que quería.

¿Cómo foi o paso de un a outro bando?

Eu fun a Sevilla porque tiña que cobrar uns cartos que me debían na Comandancia, penso que eran catro mil pesetas das que me correspondían polo meu salario de piloto. Alí coincidín con outro piloto que estaba adestrando naquela base a pilotos novos e fixen algo de amizade con el. Entón díxenlle que me gustaría ver a cidade de Sevilla e as ruínas de Itálica dende

Elixio intervindo no mesmo salón onde estivo preso no Mosteiro de Celanova e onde se celebrou a homaneaxe do ano 2003.

o aire –a aquilo chamabámoslle “un garbeo”- e logo de porfiar un pouco, permitiume coller un avión recomendándome encarecidamente que non tardara moito. Eu, antes, tivera a oportunidade de ver un mapa cartográfico que incluía Gibraltar e botei ben as contas. Repetíume varias veces aquilo de “no tardes”. Aínda me está esperando... En canto me vin arriba, nunca mellor dito, vin o ceo. O malo foi que ía en mangas de

camisa cunha chambríña que non abrigaba nada e tiven que subir a 4 mil metros. Pasei un frío do carallo.

¿E ó chegar a Gibraltar non tivo problemas?

Iso foi un domingo e recibíume un sarxento inglés. Eu díxenlle que acababa de desertar e el non pareceu darlle moita importancia porque me dixo

que estaba só e que se quería comer algo que o mellor era que saíra do aeródromo. Lembro ben que coincidiu coa derrota de Guadalajara porque entrei nun restaurante e ó sentarme nunha mesa vin a un señor que estaba lendo un xornal que titulaba: “Gran derrota italiana en Guadalajara”. Pregunteille se me permitía ler o xornal e acabamos comendo xuntos. Chamábase James Playdom e aquela noite durmín na súa casa. Logo levoume a un barco que transportaba cementos e no que vivían uns 15 republicanos que fuxiran ja nado! dende Algeciras ata Gibraltar. Estaban cheos de piollos. Eu tamén empiollei. E, empiollado e todo, puíden dar o salto dende Gibraltar a Tanger, que esa tamén foi outra...

¿En resumen, unha odisea?

E. R.: Unha historia bonita..., pero para contala agora (risas).

Gloria: ¿Sabes lo que le costó todo eso? Le costó el estómago, el pílora, el duodeno y medio metro de tripa...

E. R.: ...Pero gracias a iso estou vivo. Regulei sempre moi ben a alimentación, non excedo nada e levo unha vida alimentaria moi moderada e iso consérvame ben, por iso non sei canto máis durarei, moito máis, seguro... (Elixio durou aínda outros seis anos), porque o comer moito mata á xente.

¿Aínda hai máis episodios polo medio, que tamén puxeron en perigo a súa vida no bando republicano, pero como están suficientemente contados no libro, gustárame que me explicara cómo chega a México despois de pasar por Francia e cómo asenta a súa vida alí?

Cando chegamos, leváronnos a un campo de refuxiados que máis semellaba ser un campo de concentración. Estaba en Argelès-Sur-Mer, e aquela mesma noite que eu cheguei morreron 17 homes. Aquilo era unha sangría e un espectáculo dantesco. Eu tiven a fortuna de estar

soamente un día, porque ó ver cómo morría a xente tratei de fuxir. Unha vez máis, tiven sorte e fuxín. Ademais, andaba cun flemón que me tiña tolo e endei á procura de alguén que me dera algún remedio para paliar a dor.

¿E resultoulle fácil fuxir de alí?

Si. A verdade foi que si. Houbo un rebumbio e como aquilo era completamente aberto, xa que estabamos na praia, non me resultou complicado desaparecer de alí. O caso foi que ó andar polo pobo topei a unha muller que me viu medio perdido e debílle dar tanta pena que me levou á súa casa. Eu ía completamente atarecido e cheo de dor pola moa e meteume na cociña –tiña unha cociña de ferro-, empezoume a por cataplasmas -cataplasma vai cataplasma ven- ata que me empezou a aliviar a dor. Logo deume un café con leite e sacoume a guerreira para pasarlle o ferro. Estiven arredor dun mes naquela casa. Supoño que foi algo da pena que lle din e moito do boa muller que era, o caso foi que non me deixaron saír, nin ela, nin os fillos nin o home.

¿Pero era xente comprometida cos refuxiados ou eran uns veciños máis da zona?

Eran uns señores, xa de idade, cuns fillos aínda novos que me acolleron coma se fose da familia.

¿E de alí marcha para...?

De Argelès-Sur-Mer fun a París. Eu vía que o conflito bélico estaba a piques de estoupar, polo que tratei de ir a París, e dende alí contactar con alguén que me axudara a fuxir de Europa. E outra vez volví ter moitísima sorte. Cando cheguei a París andaba completamente perdido, sen papeis, tratando de buscar un sitio para durmir e tiven a fortuna de encontrar unha fonda onde non che pedían papeis nin nada. Ó día seguinte, cando me erguín fun á Avenida da

Elixio recolle da man do alcalde de Celanova, Antonio Mouriño, uns recordos con motivo da homenaxe ós presos do ano 2003

Ópera, pois tiña informacións que falaban de había un café por alí onde se reunían os españois das altas xerarquías da política, para ver de conseguir que alguén me botara unha man. E cando ía pola rúa presenciei unha redada da policía que sabía que por alí se reunían os republicanos españois e de cando en vez facían un peinado para coller a alguén. Eu, cando vin á policía, metínme no primeiro portal que topei e empecei a subir as escaleiras coma se levara toda a vida vivindo alí. Cheguei ó cuarto piso e petei na porta, cando me abriron, metín o pé no medio e xa non lla deixei pechar. As que vivían alí eran dúas irmás velliñas que aínda lembro coma se fora hoxe. Máis que dicirlo, imploreille que eu non era ningún delincuente, que era un refuxiado español e que acababa de fuxir da rúa porque houbera unha redada e detiveran a varios refuxiados. Igual cá muller de Argelès-Sur-Mer, tamén lles debín dar pena que acabaron por acollerme na súa casa.

¿Certamente foi un home de sorte?

A verdade é que sempre fun un tipo afortunado, pois non só me acolleron, senón que a medida que pasaron os días empecei a conxeniarse tan ben con elas que, aínda que pareza increíble, quixéronme porfillar. Eran dúas mulleres moi ricas que ademais non tiñan familia. Tiñan un café que lle administraba un xerente na praza de Clichy, do que desconfiaban, polo que a súa pretensión era que me quedase con elas e levase a xerencia do café. Pero eu vía vir a guerra e o que quería era saír de Francia como fose. Senón houbera feito o gran negocio da miña vida, porque me houberan porfillado aquelas dúas vellas. Eu non sei o que tiña, pero algunha gracia debería ter porque sen facer nada, caíalle moi ben á xente.

¿Despois destas peripecias, con quen contacta para poder viaxar a Mejiço?

A cousa, como vas vendo, non estaba fácil. Pero, eu escoitara no café da praza da Ópera que andaban por alí uns galegos que andaban facendo unha lista para a xente que quería viaxar a Méjico porque aquela viaxe estaba pagada polos galegos de Nueva York. O xefe deste movemento era un tal Castro. Nun principio eu non sabía como dar con eles, pero a base de investigar por aquí e por alá, entereime de que paraban nun determinado hotel e tratei de localizalos para que me incluían na lista. Dei co hotel e cando cheguei dixéronme que non estaban que andaban polos campos de concentración tratando de anotar á xente. Como non tiña presa, esperei a que chegaran e acabei contactando con eles, pero cando lles pedín que me anotaran dixéronme que non había sitio, xa que andaran polos campos de concentración e que xa tiñan o barco ateigado de máis. Pero eu seguí insistindo ata que un deles medio se deu por vencido e dixo, “bueno, poña aí o seu nome e veremos se o podemos meter, pero non lle garantizamos nada”. Entón, cando puxen os datos, o tal Castro colleu o papel e pasoullo ó compañeiro e empezaron cunhas risas que eu non sabía o que significaban. Pero logo saín da ignorancia, pois o Castro díxome: “É vostede o primeiro da lista, non sabe ben ata onde o andivemos buscando. Castelao e Soto déronnos a súa referencia e dixéronnos que o buscamos ata debaixo das pedras”.

¿E ó chegar a Méjico, qué? ¿Que tal foi a súa experiencia persoal na chegada a aquel país?

Cárdenas dera orde de que os españois fosen recibidos con toda a hospitalidade posible e así foi como nos recibiron. Ó chegarmos sentímonos mellor ca se estivésemos na nosa casa.

¿Cómo empeza unha vida no exilio, sen esperanza ningunha de volver algún día a España?

Esperanza si que tiñamos, aínda que sabíamos que por desgracia Franco xa se asentara ben aquí. Pero esperanza de volver algún día si que tiñamos.

¿A qué oficios se encomendou para poder gañar a vida?

Unha vez máis a sorte andou comigo. Tiven a fortuna de encontrar ó pai de Gloria, a quen non coñecía de nada. Ó chegarmos no Ipanema a Veracruz organizáronse unha serie de grupos que ían traballar a diversas rexións de Méjico. Algún grupo foi traballar a agricultura, os vascos, por exemplo, organizáronse e empezaron a traballar na siderurxia. Outros encomendáronse en na cría de ovellas no norte do país. Os cataláns tamén puxeron a andar unha incipiente industria téxtil. E para por a andar estas iniciativas, o goberno ofrecía moitas facilidades económicas, de forma que a xente podía empezar de forma relativamente levadeira unha nova vida. En fin, que cada grupo social ou cada colectivo territorial foise organizando á súa maneira. Eu non lembro en qué grupo concreto me meteron, pero cando atopei ó pai de Gloria, Indalecio Díaz Bouza, que era galego e que xunto con outros galegos nos fora recibir, recomendoume que non quedara en Veracruz, senón que marchara para México, que alí seguro que atopaba boas alternativas para gañar a vida.

De pronto, Elixio para a conversa e fai un longo silencio...

Qué queres que che conte máis...

Eu preguntolle se se mareou e el contéstame:

Estou mal, hoxe. Teño días así. Bueno, mellor dito, teño 92 anos e medio. Con iso está todo explicado. ¿Non si?

Estabamos en que o pai de Gloria recomendoulle que fose para o Distrito Federal...

Ab! Si. Xa lembro como foi. Eu quería botar unha carta para informar á miña familia, en Bande, de que chegara a Méjico e que estaba ben. Pero non tiña ningún selo para poder

Elixio e a súa dona con Ricardo Gurriarán e os fillos de Florencio Delgado Gurriarán na súa casa en México DF (febreiro 1999).

mandala. Entón ó atoparme con el pregunteille se me podía axudar con aquel envío e se podía por a súa dirección para cando me contestaran. El díxome que si e cando fun mirar se me chegara a contestación da miña familia foi cando coñecín a esta rapaciña (Elixio mira para Gloria, que está ó noso carón), que era aínda unha nena.

¿Isto sucedeu en Veracruz?

O que sucedeu en Veracruz foi o encontro co pai de Gloria, pero o encontro con Gloria xa foi en México.

¿E en qué empezou a traballar?

Empecei a traballar cun asturiano que se chamaba José María Suárez e que facía negocios co goberno. Pronto aprendín a facer o que facía el, que era ser intermediario do goberno, fornecén-

dolle material, e independiceime. Un día collín e díxenlle, “moitas gracias don José María, pero vou empezar a traballar pola miña conta”. Ata me prestou diñeiro. A verdade foi que se portou moi ben...

¿E qué lle vendía ó goberno?

Vendiámoslle material de todo tipo. Segundo o Ministerio que fixese a demanda. Eles promovían unha subasta de material e os provedores –igual que se fai hoxe– acudiamos coa nosa mellor oferta. O que ofrecera o mellor servizo, nas mellores condicións e co prezo máis competitivo era o que gañaba o concurso.

¿Dedicouse sempre a iso?

Non. Un tempo despois estiven traballando no restaurante de Cantinflas. Bueno, de Cantinflas non era. Era de Pepe Fustemberg, pero era

moi coñecido porque nel actuaba Cantinflas. Realmente o asunto era que estaba o restaurante de Fustemberg e ó lado estaba un teatro, que se comunicaba interiormente co restaurante a través dunha porta e que era onde actuaba Cantinflas. Eu empecei traballando como empregado, pero os donos eran uns bohemios que acabaron afundíndoo, polo que eu e outros dous socios acabamos por collerllo en aluguer.

¿E Cantinflas seguiu actuando para vostedes?

Si. O segredo do restaurante era, sen lugar a dúbidas, o reclamo de Cantinflas. Aquilo estaba montado á sombra do actor. O teatro enchíase sempre e o restaurante tiña unha afluencia proporcional. Foi un bo negocio ata que Cantinflas deu o salto ó cine. Entón acabouse o negocio do restaurante. En canto durou, o negocio só tiña un inconveniente e era que tiña que aguantar a Cantinflas despois das actuacións, porque viña para o restaurante e como lle gustaba moito cantar e tocar a guitarra, púñase a cantar para el e botaba ata as tantas da madrugada.

¿Nesa época xa estaba casado con Gloria?

Non, aínda non.

¿Entón, ó rematar o negocio do restaurante tivo que volver cambiar de negocio?

Si, claro, ó rematar o negocio do restaurante volví de novo á venda de material ó goberno e creei a empresa “Importadora y distribuidora mejicana”, coa que fun gañando máis ou menos para vivir.

¿Durante esa etapa inicial, mantén contactos coa colonia galega de México?

E. R.: Non. Non creas. Non moito. A colonia galega, salvando casos puntuais coma o do pai de Gloria, non creas que nos recibiu moi ben.

“Ó che Guevara coñecino no Café Madrid. Era un tipo moi calado que andaba facendo fotos pola rúa. Cando che sacaba unha foto dábache un papeliño como referencia para entregarcha despois. Era moi misterioso, tanto el como os Castro formaban un grupo moi cerrado e custoume moito traballo entrar en confianza con eles.”

Gloria: La mayoría de los que llevaban tiempo allí eran franquistas. De hecho, mi padre era presidente del Centro Gallego y cuando empezaron a llegar barcos como el que llevó a Eligio, les propuso ir a Veracruz para recibirlos y sus compañeros del centro les dijeron que no, que no merecía la pena ir a recibir a unos “rojos”.

E. R.: Si. A maioría eran franquistas e a mentalidade que tiña alí era que Franco ía reconquistar o mundo.

¿Pero coa colonia exiliada si que mantén contactos. Sobre todo con Soto, con Velo...?

Gloria: A Velo lo integró en el Padroado, Andrés Valín. Velo no quería participar porque no quería meterse en problemas, pues ya había pasado por unos cuantos. Sin embargo, Valín lo acabó convenciendo.

E. R.: Creamos o Padroado da Cultura Galega, que era moi activo.

¿E quen participa na fundación do Padroado da Cultura Galega?

“Alberto Bayo sabía ben que eu fora piloto de aviación na Guerra e quixo convencerme para que fora con eles a Cuba, dicíndome que ían precisar aviadores e que eu pedería ser moi útil para a causa.”

E. R.: *Carlos Velo, Luis Soto, eu...*

Gloria: *No. Velo todavía no estaba, Velo entrou despois... Los que estaban era Rogelio Rodríguez, Andrés Valín, Román Rañó, Florencio Delgado... Aunque Florencio, como vivía en Guadalajara, venía menos.*

E. R.: *Entre todos levábamnos a cabo unha actividade moi intensa. A verdade é que faciamos bastante ruído.*

¿Algunha vez faloume de que chegou a manter contactos co Che Guevara e cos irmáns Castro na época na que o Che andaba por México?

Si. Ó che Guevara coñecino no Café Madrid. Preto da miña casa había unha cafetería que se chamaba así, Café Madrid, ó que eu ía tomar un café practicamente tódolos días. El tamén ía con frecuencia por alí. Era un tipo moi calado que andaba facendo fotos pola rúa. Cando che sacaba unha foto dábase un papeliño como referencia para entregarcha despois. Era moi misterioso, tanto el como os Castro formaban un grupo moi cerrado e custoume moito traballo entrar en confianza con eles.

Gloria: *Con ellos tamén estaba Bayo, que había sido coronel de aviación en el ejército republicano.*

¿Fala de Alberto Bayo?

E. R.: *Si. É certo, con eles estaba o coronel Bayo. Eu, a Bayo coñecéao aquí, en España. Bayo fora aquel que quixera desembarcar nas Baleares e aínda que chegou as portas para tomar as illas por parte do exército republicano, non foi quen de desembarcar e volveu para Barcelona porque as illas estaban fortemente defendidas co apoio das brigadas italianas.*

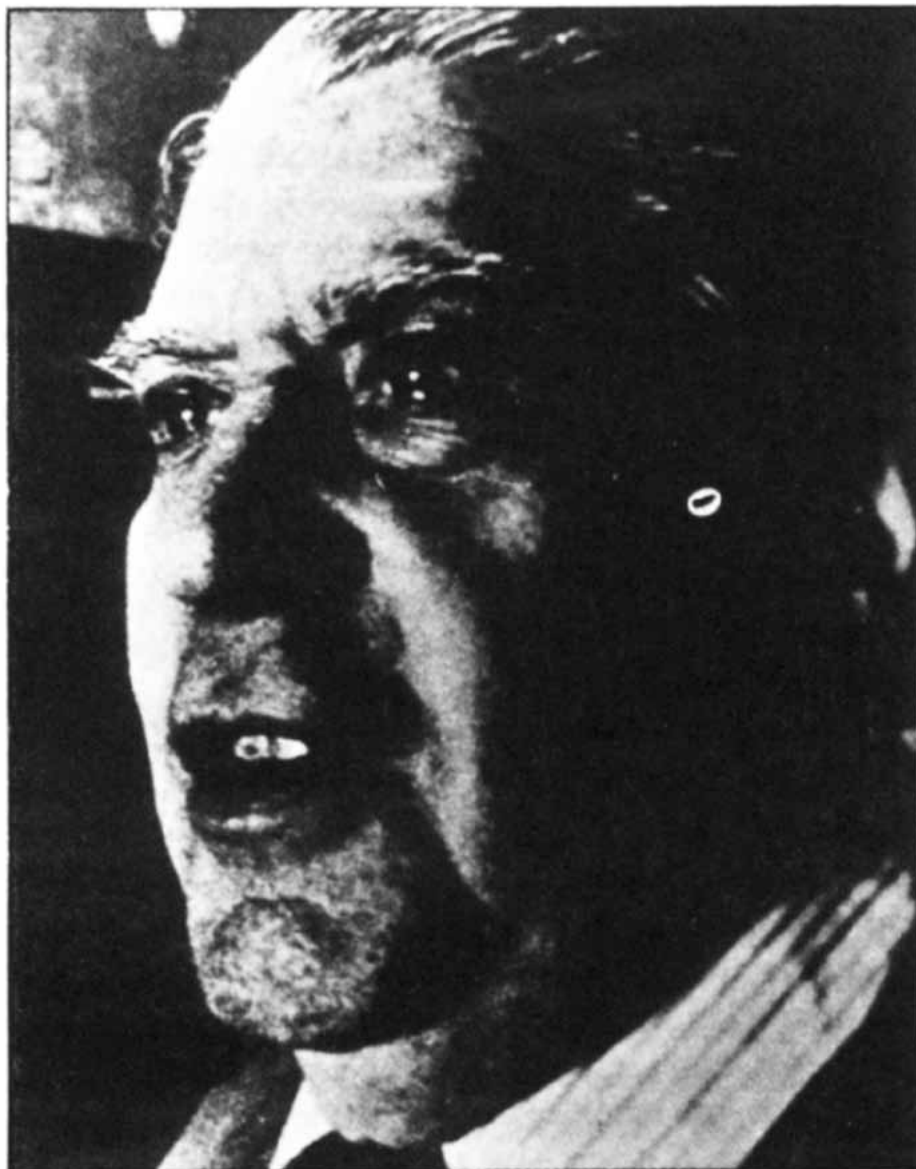
¿Entón é Alberto Bayo o que o introduce no grupo dos irmáns Castro e do Che?

A. R.: *Claro. El sabía ben que eu fora piloto de aviación na Guerra e quixo convencerme para que fora con eles a Cuba, dicíndome que ían precisar aviadores e que eu podería ser moi útil para a causa. Pero eu xa estaba casado e tiña dous fillos, daquela. Entón díxenlle que non, que xa me chegaran as aventuras que vivirá durante a Guerra Civil e logo en Francia. Eran todos moi idealistas. A verdade é que non sei por qué se dan épocas en que a xente é moi idealista, moi romántica..., e noutras, sen embargo, o que se dá é o pragmatismo*

¿Supoño que, en todo caso, as tertulias e as reunións con eles tiveron que ser moi ilustrativas para vostede?

Home claro que eran. Fidel tiña moita admiración por Bayo. Queríalle moito, case ata a veneración, porque Bayo foi o que instruíu ós cubanos nas artes militares nunha finca moi grande que tiñan alquilada e que se chamaba, se mal non lembro, “El Charco” e que estaba a uns 40 quilómetros de México. E Fidel queríalle tanto a Bayo que non o quixo levar con eles no desembarco de Sierra Maestra porque dicía que xa era un home maior e que aquilo era para xente nova. E para que non fora -porque el

"Luis Soto, como sabes, era de Vilanova dos Infantes. Era comunista, pero por riba de todo era un nacionalista convencido. Un nacionalista tremendo, pederíamos dicir que intransixente."

quería ir-, cando dormiron en Tuxpan, a noite antes de partir no Gramma deulle un somnífero, de forma que cando espertou, Fidel, Raúl, O Che e os demais xa estaban en alta mar. Logo, pasado un tempo, si que se incorporou á guerrilla. E a verdade foi que mellor lle houbera sido que non o fixera, pois unha vez que ía no avión, voando baixo, un soldado do exército de Batista disparoulle e feriu de morte. Logrou aterrar co avión no aeródromo, pero xa non lle deron salvado a vida.

¿Entón vostede non volveu voar dende que o fixera na guerra?

E. R.: Si, pero xa de forma ocasional. Algunha vez con algunha avioneta alugada e por cuestións do meu traballo comercial, porque as distancias en Méjico son moi grandes.

Gloria: Una vez, yo estaba con mi madre y con los niños en el muelle de Veracruz y vimos una avioneta que volaba muy bajo, entonces le dije a mi madre, "ese es Eligió", y era él.

E. R.: Aquel era un avionciño moi pequeno que non tiña ningunha protección contra a chuvia, entón cando chovía mollábame coma un pito.

Outro personaxe histórico do que me ten falado algunhas veces e co que tamén tivo contacto en México, foi co que, co tempo, chegaría a ser primeiro ministro de Suecia, Olof Palme. ¿Cómo xurdiu aquela relación?

Gloria: Yo creo que eso fue antes de tu relación con el grupo de Fidel y El Che.

E. R.: Creo que si, que foi antes. Foi cando eu estaba no teatro ¿Non? Olof Palme era sobrino dunha madrileña e dun sueco apelidado loxicamente coma el, que xunto cun irmán tiñan unha ferretería moi grande que levaba precisamente o nome familiar, Palme. Eu daquela xa traballaba no servizo de provisión de material para o goberno mejicano e polo tanto tiña un contacto comercial con distintas ferreterías de grandes dimensións como era a dos Palme. Aí foi onde establecemos unha relación que acabou sendo de moita amizade. El era bastante máis novo ca min e, polo que me contaba, parece ser que non o trataban moi ben, sobre todo os seus tíos. A única que polo visto se salvaba era a madrileña. A nosa relación xurdiu cando empezamos a quedar para saír xuntos nas fins de semana. El non tiña coche e eu si, así que íamos xuntos as mozas. Eu creo que se o chegaran a tratar un pouco mellor e lle ofrecerán algunha perspectiva de futuro no negocio da ferretería, non houbera regresado a Suecia.

¿Desde que regresou para Suecia no volveu coincidir con el?

Non. Houbo un momento en que viu que baixo o paraugas dos seus tíos non tiña futuro ningún e entón decidiu regresar. Perdinlle a pista e só souben del cando me enterei pola televisión de que fora elixido primeiro ministro sueco, igual que despois me enterei tamén polos periódicos e pola televisión, que o asasinaran na rúa.

¿Ben. Entón os cartos que gañaban nos seus traballos -tanto Soto, como Velo, como vostede e outros- logo fun-

díanos en proxectos tan faraónicos para o momento como foi a revista Vieiros?

E. R.: Vieiros costounos moito traballo e moito diñeiro. Foi unha idea de Carlos Velo.

Gloria: Cuando estaban trabajando en la creación de la revista Vieiros, a mi se me ocurrió anotar en un calendario que día llegaría antes de las dos de la madrugada e hice las cuentas durante nueve meses, como si hubiera sido un parto. Llegaba a la una, a las dos o a las tres de la madrugada diariamente y estuve ese tiempo casi sin ver a los hijos, porque cuando los niños iban a la escuela, él todavía no se levantaba.

E. R.: Si. Máis ou menos así é. Si. A verdade é que eramos un grupiño moi axeitado e que nos levábamos moi ben. Carlos Velo, Florencio Delgado, Luís Soto... Luís Soto, como sabes, era de Vilanova dos Infantes. Era comunista, pero por riba de todo era un nacionalista convencido. Un nacionalista tremendo, poderíamos dicir que intransixente.

Era arroutado. ¿Non? Sen embargo, segundo me contou o irmán de Carlos Velo, Castor, parece ser que paradoxicamente era un home que tiña moito medo...

E. R.: Si. Medo, moito.

Gloria: Mira, una vez llevamos a Soto y a Alfonsito Santalices a Santiago, a la celebración del 25 de julio, creo que fue en el año 1978, o en el 80, o así..., y había unos chicos que se pusieron muy pesados con las pancartas y con sus proclamas, entonces los grises empezaron a lanzar pelotas de goma con sus fusiles y yo me fui a esconder porque estaba recién operada y tenía miedo de que me dieran algún golpe. Luego, cuando ya pasó todo no encontrábamos a Soto y a Alfonsito y cuando nos dimos cuenta estaban debajo de un banco, (risas)

E.R.: *Si, xa marcharan os tiradores e eles seguían debaixo do banco. A verdade é que Soto tíñalle moito medo a todo. ¡Que gran tipo, Soto! E ¡qué gran tipo, Velo! Velo era un home a parte. Era un tipo perfeccionista ata límites insospeitados. Esaxeradamente perfeccionista.*

Si. Iso tamén mo destacou Castor Velo na entrevista que lle fixen hai uns meses...

E. R.: *Era algo que rozaba o maniático. Fora o que fora e tivese a importancia que tivese, calquera cousa que fixésemos tiña que estar perfecta. Pero non perfecta de calquera maneira, non. Tiña que estar perfecta de todo. Era unha virtude que tiña, pero que ás veces se convertía -precisamente por iso- nun defecto. Luis Soto, pola contra, era un desorganizado e un despistado.*

Ou sexa, que eran a antítese, un do outro. ¿Supoño que iso era o que os facía complementarios?

E. R.: *Para que vexas como era de desorganizado Soto, vouche contar que el tiña un bidón deses da gasolina, que son tan grandes, e alí botaba tódolos papeis que ía acumulando e tiñaos cheo de todo, polo que, el sabía que, cando quería buscar algo, os papeis estaban alí. Outra cousa era dar con eles. Iso vino eu moitas veces.*

Gloria: *Cuando fue Elixio Villaverde a catalogar el archivo no se cuanto tiempo estuvo, porque eran tres bidones llenos de papeles, los que guardaban sus hijos...*

¿Cómo xurdiu o nome de Vieiros?

Despois de moito tempo facendo propostas, a medida que íamos traballando nos contidos e nos colaboradores posibles, así como na fórmula que íamos utilizar para distribuila polo mundo, todos aportabamos nomes posibles, pero uns por unha cousa e outros por outra,

sempre acababan desbotados. Entón un día pechámonos co compromiso de non saírmos da reunión ata que decidiramos o nome. Así foi como a min se me ocorreu, de pronto, dicir: ¿E por qué non lle poñemos “Vieiro”? Eles quedaron un pouco sorprendidos preguntáronme por qué. Eu díxenlle que podía quedar ben por ser o nome do monte que une as comarcas de Celanova e da Baixa Limia. Alguén apuntou que ademais desa circunstancia –non debemos esquecer que Carlos Velo, Luís Soto e máis eu eramos naturais destas dúas comarcas- relacionouno tamén co simbolismo dos vieiros que tiveron que coller os galegos polo mundo, os vieiros do exilio e da emigración, e así foi como bautizamos a revista.

E xa para rematar, ¿cándo e por qué decide escribir o libro?

E. R.: *O do libro é cousa, máis de Gloria ca miña. Ela foi a responsable.*

Gloria: *Imagínate, cuarenta años moliéndome con estas todas historias, que yo siempre le decía que las escribiera. Hasta que me puse tan pesada que ya no me aguantó y escribió algunas notas. Así fue como empecé yo a copiar aquellas notas en el ordenador. Me enseñaron a encenderlo a apagarlo, a escribir y nada más, pero fue suficiente para poder hacerlo y ahora la gente puede conocer su historia.*